

Frans zilver in Kempische grond. Een achttiende-eeuws muntdepot uit Retie (prov. Antwerpen)

Luk Beeckmans¹, Sofie Debruyne² & Frans De Buyser³

1 Inleiding

Een huis verbouwen is vaak een ontdekkingstocht door het verleden, waarbij valse plafonds, holle muren en kelders hun geheimen prijsgeven. Dat ervoer Karel Nietvelt toen hij in het najaar van 1991 tijdens verbouwwerken aan zijn boerderij in Retie een beker aantrof met een stapeltje zilveren munten erin (fig. 1).

In november 2001 kreeg het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP) bericht van deze vondst. De eigenaars verleenden toelating om het muntdepot te bestuderen. Na numismatische studie bleek het om een ensemble van drieëntwintig Franse écu's uit de 18de eeuw te gaan.

2 Historiek van de vindplaats

De boerderij waar het muntdepot aan het licht kwam, is gelegen te Kortijnen 12 in Retie⁴ (fig. 2). De straatnaam Kortijnen verwijst naar een toponiem dat minstens tot het einde van de 18de eeuw teruggaat. Op de kaart van Ferraris⁵, gemaakt in de periode 1771-1778, staat aan het westelijke uiteinde van de huidige straat Kortijnen een pachthoeve, *Cortijene* genaamd. Dit is niet de locatie van de boerderij waar het depot gevonden werd; deze ligt ongeveer een kilometer daarvandaan in oostelijke richting. Op de kaart van Ferraris staat op deze plek reeds een aantal boerderijen. In die periode behoorden deze echter nog tot het gehucht *Hinschodt*⁶.

Op 19de-eeuwse kaarten zien we dat de toponiemen gewijzigd zijn. Op de topografische kaart van Vandermaelen⁷ uit 1850 heet voormelde pachthoeve niet meer *Cortijene*, maar *Groote Bremels Hof*, en is de gehuchtnaam *Hinschodt*, ter hoogte van de huidige boerderij op Kortijnen 12, vervangen door *Corteynen* (fig. 3). Deze benamingen zijn eveneens terug te vinden op de

FIG. 1 Het muntdepot met de beker waarin de munten gevonden werden.
The coin hoard with the beaker in which the coins were found.

¹ Verbond voor Oudheidkundig Bodemonderzoek in Oost-Vlaanderen, numismatisch onderzoek.

² Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE), onderzoek naar vondstomstandigheden en historische achtergrond.

³ Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed

(VIOE), numismatisch onderzoek.

⁴ Sinds de gemeentefusie in 1977 ligt Kortijnen 12 op het grondgebied van de gemeente Retie (kadastrale gegevens: Afdeling 2, Sectie H, Perceel 500c). Tussen 1859 en 1977 behoorde deze locatie tot de gemeente Oud-Turnhout (kadastrale gegevens: H516, 517 en 518). Vóór die tijd maakte ze deel

uit van de stad Turnhout.

⁵ 'Casterle', kaartblad 127 (R¹) (2).

⁶ Niet te verwarren met het gehucht *Kinschot* dat ongeveer twee kilometer noordelijker ligt.

⁷ 'Rethy', kaartblad 4/10.

kadasterkaart van Popp uit de periode 1842-1879, zij het met een andere schrijfwijze, namelijk *Groot bromels hoef en carteynen*.

De boerderij waar het muntdepot aan het licht kwam (fig. 4) dateert uit 1945. Onder het huidige woonhuis zijn de funderingen bewaard van een oudere boerderij die op 17 september 1944 volledig vernield werd door de crash van een Amerikaans vliegtuig tijdens het geallieerde offensief *Operatie Market Garden*.

3 Vondstomstandigheden van het depot

De beker met munten werd tijdens het afbreken van de achterbouw van de boerderij gevonden onder de bakstenen vloer van het varkenshok. Het potje was grotendeels begraven in de teelaarde onder de laag zavel waarin de vloer gebed was. De vindplaats lag net buiten de funderingen van de vorige boerderij (zie boven).

De beker (fig. 5) is vervaardigd uit rood aardewerk en langs de binnenkant bedekt met loodglazuur. Hij is voorzien van een standring. Dergelijk aardewerk is moeilijk exact te dateren, maar

het is in elk geval zeer goed mogelijk dat de beker dateert uit dezelfde periode als de munten, de 18de eeuw. Zeker is dat hij niet van recente datum is.

4 Inventaris van de munten

4.1 Type 1 (fig. 6)

Lodewijk XV (1715-1774)

Ecu aux lauriers (1726-1741) (Gadoury 321 - Droulers 552 - Duplessy 1675)

v/ Buste van de koning naar links, blootshoofds; geborduurde jas met grootlint en kruis in de Orde van de Heilige Geest.

Legende: **LUD.XV.D.G.FR.ET NAV.REX.**

k/ Gekroond Frans wapenschild tussen twee lauriertakken.

Legende: **SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM** jaartal.

FIG. 2 Topografische ligging van de vindplaats.
Topographic location of the find-spot.

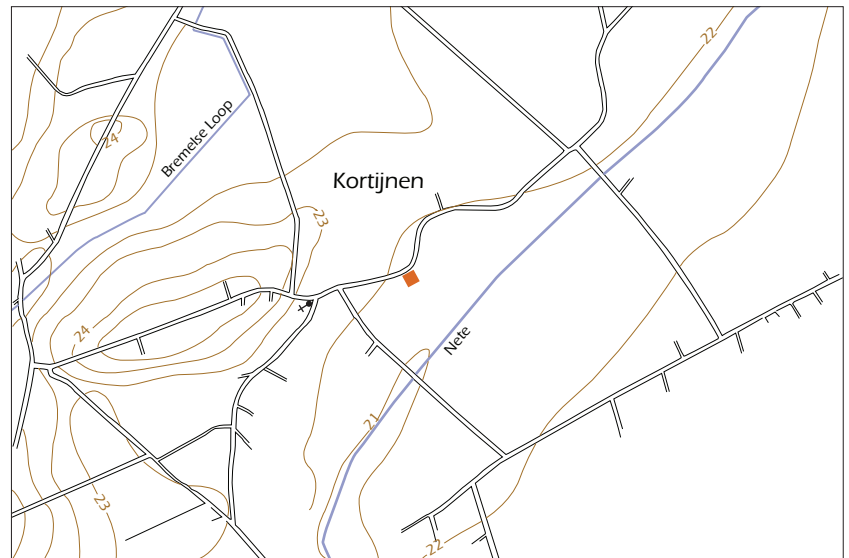

FIG. 3 De kaart van Vandermaelen (1850). De vindplaats van het muntdepot is gelegen in het gehucht Corteynen.
The map of Vandermaelen (1850). The find-spot of the coin board is situated in the hamlet Corteynen.

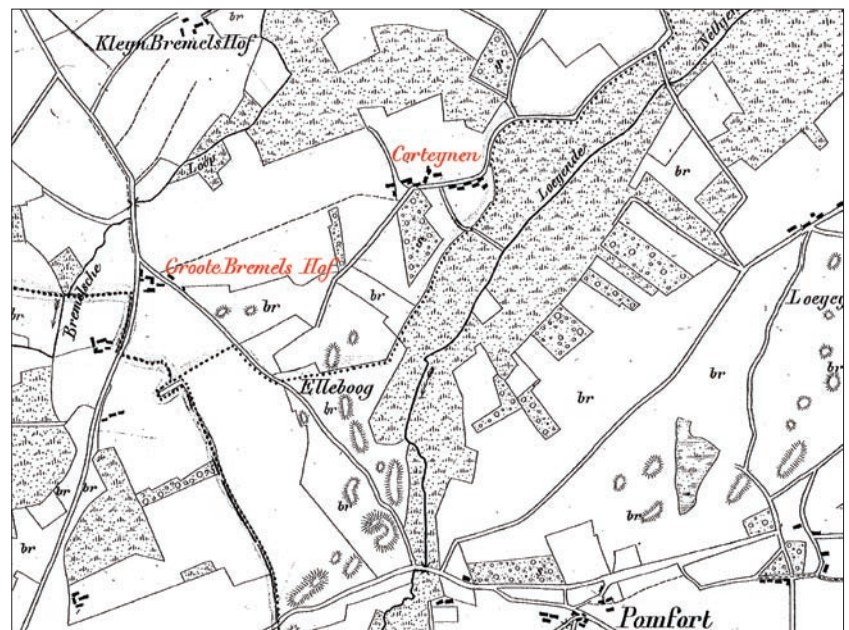

FIG. 4 De huidige boerderij te Kortijnen 12 in 1945, het jaar waarin ze gebouwd werd. Het uiterst rechtse deurtje met openstaand bovenluik is dat van het varkenshok waar in 1991 de muntschat gevonden werd.
The present farmhouse at Kortijnen 12 in 1945, the year during which it was built. The door to the far right with open half door is that of the pig pen in which the coin hoard was found in 1991.

Diameter: 40 mm; spilas: 6 u; gehalte: 0,917; gewicht: 29,488 g; wisselkoers: 5 tournooise ponden (vanaf 26 mei 1726: 6 tournooise ponden).

1.	1726-G	Poitiers	28,53 g
2.	1726-O	Riom	27,97 g
3.	1727-C	Caen	27,25 g
4.	1740-H	La Rochelle	28,67 g

4.2 Type 2 (fig. 6)

Ecu au bandeau (1741-1772/73) (Gadoury 322 – Droulers 557 – Duplessy 1680)

v/ Hoofd van de koning naar links, haarband.
 Legende: **LUD.XV.D.G.FR.ET NAV.REX.**

k/ Gekroond Frans wapenschild tussen twee lauriertakken.
 Legende: **SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM** jaartal.

Diameter: 40 mm; spilas: 6 u; gehalte: 0,917; gewicht: 29,488 g; wisselkoers: 6 tournooise ponden.

5.	1758-A	Parijs	24,75 g
6.	1763-R	Orléans	27,56 g
7.	1764-D	Lyon	27,68 g
8.	1765-T	Bayonne	29,00 g
9.	1766-L	Bayonne	29,15 g
10.	1766-T	Nantes	28,95 g
11.	1769-K	Bordeaux	28,83 g
12.	1770-Rund	Pau	28,96 g

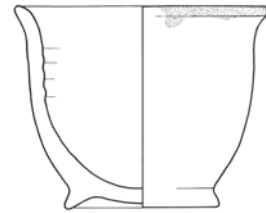

FIG. 5 De beker uit aardewerk waarin de munten verstopt waren. Schaal 1:3.
The pottery beaker in which the coins were hidden. Scale 1:3.

4.3 Type 3 (fig. 6)

Ecu à la vieille tête (1770-1774) (Gadoury 323 – Droulers 562 – Duplessy 1685)

v/ Buste van de koning naar links, gelauwerd hoofd en gedrapeerde hals; op de rand van de hals: **ROETT.FIL.**
 Legende: **LUD.XV.D.G.FR. ET NAV.REX.**

k/ Gekroond Frans wapenschild tussen twee lauriertakken.
 Legende: **SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM** jaartal.

Diameter: 40 mm; spilas: 6 u; gehalte: 0,917; gewicht: 29,488 g; wisselkoers: 6 tournooise ponden.

13.	1772-L	Bayonne	25,12 g
14.	1773-Rund	Pau	26,62 g

4.4 Type 4 (fig. 6)

Lodewijk XVI (1774-1792)

Ecu Royale (1774-1792) (Gadoury 356 – Droulers 606 – Duplessy 1708)

v/ Buste van de koning, naar links; geborduurde jas met het kruis in de Orde van de Heilige Geest; op de rand van de buste: **B.DUVIV.F.**
 Legende: **LUD.XVI.D.G.FR. ET NAV.REX.**

k/ Gekroond Frans wapenschild tussen twee lauriertakken.
 Legende: **SIT NOMEN DOMINI BENEDICTUM** jaartal.

Diameter: 40 mm; spilas: 6 u; gehalte: 0,917; gewicht: 29,488 g; wisselkoers: 6 tournooise ponden.

FIG 6 Voor- en keerzijde van de vier munttypes. Type 1: Lodewijk XV: *écu aux lauriers* (inv. nr. 1); Type 2: *écu au bandeau* (inv. nr. 9); Type 3: *écu à la vieille tête* (inv. nr. 14); Type 4: Lodewijk XVI: *écu royal* (inv. nr. 18). Schaal 1:1.
Front and back view of the four coin types. Type 1: Louis XV: écu aux lauriers (inv. nr. 1); Type 2: écu au bandeau (inv. nr. 9); Type 3: écu à la vieille tête (inv. nr. 14); Type 4: Louis XVI: écu royal (inv. nr. 18). Scale 1:1.

15. 1775-K	Bordeaux	28,63 g
16. 1778-Q	Perpignan	28,94 g
17. 1782-Rund	Pau	28,48 g
18. 1783-Rund	Pau	29,05 g
19. 1784-A	Parijs	25,15 g
20. 1785-R	Orléans	28,66 g
21. 1785-R	Orléans	28,87 g
22. 1787-M	Toulouse	27,83 g
23. 1791-A	Parijs	25,53 g

5 Interpretatie van het ensemble

Het depot van Retie, met sluitmunt uit 1791, kan geplaatst worden in de belangrijke munthorizont van de late 18de eeuw⁸. De hoge frequentie aan depotvondsten uit deze periode is vermoedelijk te wijten aan de veelvuldige Oostenrijkse en/of Franse troepenbewegingen.

Ook al komen muntdepots uit deze periode vaak voor in ons land, toch is het merkwaardig dat er tot nog toe geen waren geregistreerd in het arrondissement Turnhout. De meeste postmiddeleeuwse depots uit deze regio kunnen gesitueerd worden in de 16de en 17de eeuw: Arendonk, Balen, Geel I en II⁹, Herentals, Lichtaart I en III, Meerle, Mol I (?) en II, Ravels, Turnhout I, II en III, Veerle en Vosselaar. Andere vondsten, zoals deze van Herselt en Lichtaart II, dateren uit een vroegere fase van de 18de eeuw, terwijl de depots van Beerse en Zoerle-Parwijs in de 19de eeuw geplaatst kunnen worden¹⁰.

In het depot van Retie komen uitsluitend Franse munten voor. Dit is het logische gevolg van het feit dat sinds de tweede helft van de 17de eeuw, onder Karel II (1665-1700), de directe verbinding met het zilver leverende Spaans-Amerika werd verbroken. Dit was te wijten aan het diepe economische verval van Spanje, waardoor de internationale handel bijna volledig in buitenlandse handen kwam. Engeland ontwikkelde zich tot de grootste mogendheid over de oceanen. Dit alles, gecombineerd met oorlogen met Frankrijk in onze gewesten, zorgde ervoor dat Amerikaans zilver nog moeilijk in te voeren was. Hierdoor kwam de muntslag onder Karel VI (1711-1740) vrijwel geheel tot stilstand. Bij gebrek aan eigen middelen drong het Franse geld (wederrechtelijk) ons land binnen en overspoelde weldra de gehele financiële markt. De ambitieuze plannen van Maria-Theresia (1740-1780) om deze buitenlandse geldstroom te vrijdelen brachten weinig verandering. Tegen het einde van het Oostenrijkse bewind was er naast eigen kleingeld nog in hoofdzaak Frans geld in omloop. Bij de formele inlijving van onze streken bij de Franse Republiek werd deze situatie uiteindelijk gelegaliseerd¹¹.

Depotvondsten uit de late 18de eeuw kunnen we in Vlaanderen meestal rubriceren onder drie noemers: depots met uitsluitend munten uit het Oostenrijkse Keizerrijk, gemengde depots met munten uit het Oostenrijkse Keizerrijk en Frankrijk, en depots met uitsluitend Franse munten. De vondst uit Retie behoort duidelijk tot de laatste reeks en is opgebouwd volgens hetzelfde patroon als de belangrijke depots van Ophasselt (Geraardsbergen) en Nieuwerkerken (Aalst)¹². Het ligt voor de hand dat

de spaarder hier de voorkeur heeft gegeven aan het eenvormig selecteren van zware Franse écu's.

Alle munten uit dit depot horen tot bekende uitgiften en sluiten perfect aan bij de basispublicaties¹³. Op sommige munten zijn sporen van ajustage merkbaar (inv. nrs. 1, 17 en 19). Dit is een handeling waarmee men in het muntatelier het overgewicht weg vijlde. Een paar andere munten zijn met opzet gekrast ter hoogte van de halsstreek (inv. nrs. 8 en 11)¹⁴.

Tot slot dient vermeld te worden dat een vijftal munten (inv. nrs. 5, 13, 14, 19 en 23) zwaar onder het wettelijke gewicht van 29,488 g zitten. Een paar van deze stukken (inv. nrs. 5 en 13) hebben tevens een te kleine diameter (respectievelijk 38,3 en 38,4 mm). Deze 'lichte munten' raakten door de controle van het muntatelier zonder opgemerkt te worden en ook bij de selectie door de spaarder werden ze niet geweerd.

6 Samenvatting en conclusie

Het muntdepot uit Retie bestaat uit drieëntwintig Franse écu's uit de late 18de eeuw, met sluitmunt uit 1791. De munten werden aangetroffen in een aardewerken beker die begraven was onder de vloer van een varkenshok. Dit hok en het woonhuis waar het deel van uitmaakte, werden gebouwd in 1945, bovenop de funderingen van een oudere boerderij. Aangezien zowel de munten als het bekertje van oudere datum zijn en de vondst gedaan werd in de teelaarde onder de laag zavel waarin de vloer gelegd was, is het aannemelijk dat het depot verstoort werd vóór de bouw van de nieuwe boerderij in 1945, vermoedelijk in de woelige periode van de late 18de eeuw. De vindplaats bevond zich buiten de funderingen van de oude boerderij. Het depot zal dus begraven zijn op het erf of in een aanbouw die niet – of slechts zeer licht – gefundeerd was. Twee eeuwen lang bleef de schat onaangeroerd, overleefde een vliegtuigcrash en bleef zelfs tijdens de bouw van de nieuwe boerderij aan het menselijke oog onttrokken. Tot de Vlaamse verbouwingswoede hem weer het licht deed zien.

Dankwoord

Wij danken de familie Nietvelt-Nuyts, eigenaars van het depot, voor de toestemming om het ensemble te bestuderen. In dit verband zijn wij ook Tim Bellens (Stad Antwerpen) en Alde Verhaert (Agentschap R-O Vlaanderen), voormalige medewerkers van het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium (IAP), erkentelijk voor het leggen van de eerste contacten. Daarnaast danken wij Chris Nuyts voor het opzoeken van historische gegevens, het verzamelen van beeldmateriaal en het nalezen van de tekst voor dit artikel. Marc Berrens (Heemkundekring Corsondonca) wordt bedankt voor het opzoeken van de oude kadastrale gegevens en Vincent Debonne (VIOE) voor het lenen van zijn deskundig bouwhistorisch oog. Rica Annaert (VIOE) droeg haar steentje bij door de tekst te corrigeren. Tot slot verdienen Hans Denis, Nele van Gemert, Daisy Van Cothtem en Niki Mommaerts, allen medewerkers van het VIOE, dank voor het verzorgen van de afbeeldingen.

⁸ Zie bijvoorbeeld: Beeckmans 1994, 181-183.

⁹ De Buyser *et al.* 2003, 225.

¹⁰ Van Keymeulen 1973, 257.

¹¹ van Gelder 1968, 162.

¹² Beeckmans 1983, 204-214 en Beeckmans 2001, 215.

¹³ Ciani 1926; Droulers 1987 en Duplessy 1988-1989.

¹⁴ Vermoedelijk is dit een uiting van antipathie jegens de vorst.

Summary

French Silver in Kempen soil. An 18th-century coin hoard from Retie (Prov. of Antwerp)

In 1991, during the renovation of his farmhouse in Retie, Karel Nietvelt made an unexpected discovery. Underneath the brick floor of a pig pen he found a pottery beaker containing a hoard of silver coins. A numismatic study of the coins has shown that the hoard consists of twenty-three French *écus* dating to the late 18th century.

The farmhouse where the beaker was discovered, dates to 1945. It was built on top of the foundations of an older farmhouse. Given the age of the coins and the pottery beaker, and the fact that the hoard was found in the soil underneath the floor foundation, it seems unlikely that the coins were hidden during the construction of the new building. It is assumed that they were buried by an inhabitant of one of the farmhouse's predecessors. Possibly this happened in the late 18th century, a period of great unrest.

Bibliografie

- BEECKMANS L. 1983: Twee muntschatten uit Ophasselt, *Het Land van Aalst* 35, 204-216.
- BEECKMANS L. 1994: De muntproductie vanaf de Oostenrijkse Habsburgers tot heden en de regionale depotvondsten. In: ROGGE M. & BEECKMANS L. (red.), *Geld uit de grond. Tweeduizend jaar muntgeschiedenis in Zuid-Oost-Vlaanderen*, Publicatie van het Provinciaal Archeologisch Museum van Zuid-Oost-Vlaanderen, site Velzeke, Buitengewone reeks 2, Zottegem, 171-191.
- BEECKMANS L. 2001: Een 18de-eeuws muntdepot uit Nieuwerkerken bij Aalst (O.Vl.), *Belgisch Tijdschrift voor Numismatiek en Zegelkunde* CXLVII, 213-220.
- CIANI L. 1926: *Les monnaies royales françaises de Hugues Capet à Louis XVI*, Paris.
- DE BUYSER F., BEECKMANS L. & BELLENS T. 2003: Een 17de-eeuws muntdepot in 'de Ooievaarsnest' te Geel (prov. Antwerpen), *Archeologie in Vlaanderen* VII, 225-230.
- DROULERS F. 1987: *Répertoire général des monnaies de Louis XIII à Louis XVI (1610-1792)*, Paris.
- DUPLESSY J. 1988-1989: *Les monnaies françaises royales de Hughues Capet à Louis XVI (987-1793)*, Paris.
- VAN GELDER E. 1968: *De Nederlandse munten*, Utrecht-Antwerpen.
- VAN KEYMEULEN A. 1973: *Les trésors monétaires modernes trouvés en Belgique 1434-1970*, Brussel.

